

A parakomparatív nyelv- és szószármaztatásról

1. Szokatlan mérlegkészítésre vállalkozom: azt a nehezen átlátható képzetkört kísérel meg madártávlatból áttekinteni, melynek vezérkérdése az, vajon eljött-e az ideje annak, hogy a téves, hibás, helytelen, délibábos, laikus stb. nyelvi elemzésekről már múlt időben beszéljünk. Sajnos nem. Kimutatható, hogy még a XX. században is átlépnek szel-

lemi határainkon a jelenlegi magyar nyelvtörténeti főáramlattól eltérő vagy annak ellentmondó nézetek.

Elemzésünk tengelyében nyelvünk áll, valamint az, miként jelentkezik mindez nyelvhasználat-történetünkben, elsősorban a külföldi nyelvészek vizsgálódásaiban, különösen a XIX. század derekától keltezhetően. Hogy miért reagáltak a külföldi nyelv kutatók az európai nyelvi normától eltérő magyar nyelvre úgy, ahogy erre majd rámutatunk, annak az a lehetséges magyarázata, hogy az agglutináló nyelvek léte (és éppen Európában) meglepetésszámba ment. SYLVESTER JÁNOS ugyan már rámutatott erre a sajátos magyar szerkezeti jellegre 1539-es nyelv tanában, de mivel nyelvtana elkallódott, ez a fontos híradás nyelvünkről nem érintette meg kora Európájának érdeklődő tudatát. Ám még a XIX. század legjelesebb nyelv kutatói is vajmi keveset tudtak kezdeni az agglutinációs nyelvtípussal, annál is inkább nem, mert a vezető nyelvészek (főként németek) az indogermán nyelvek bővületében és — ennek folytán — csapdájában tevékenykedtek. Születtek ugyan nyelvtipológiai osztályozások (főként W. VON HUMBOLDT nyomán), de homályban maradt az, hogy az agglutináció fogalma egyáltalán nem homogén tartalmat fed le, nagyon is sok egyedi arcútra bomlik. Így a nyelvi típus sokféleségét, a típuson belüli heterotipikus egymásbafonódásokat, kereszteződéseket, áttetszéseket nem észlelték. Akkor még nem tud(hat)ták, hogy a nyelvek genetikai rokonsága és a tipológiai hasonlóság között jelentős különbség mutatkozik (noha nincs kizárva bizonyos konvergencia). A „legtisztább” agglutináló nyelv, a dél-amerikai kecsua egy barázdába került a sumér nyelvstruktúrával (amely csak elnagyolt formában őrzi az agglutinációt), továbbá a török és más altaji nyelvekkel (beleértve a japánt) és persze a magyarral mint a finnugor nyelvek egyik reprezentánsával. A XIX. század nyelvészei nem töprengtek el az agglutináció kapcsán olyan magyar ún. infixáló szóstruktúrán mint a *lát-l-ak* vagy az indoeurópaire hasonlító *vel-em* típusú szóformán (ném. *mit mir*, ang. *with me*, de lat. *me-cum*) és még sok egyéb zavaró magyar nyelvi tényen.

Fontos azonban arra is rámutatnunk, hogy mi magunk sem tudtunk mit kezdeni szomszédaink (tehát az indoeurópai nyelvek) és a saját nyelvünk gyökeres eltéréssel. Ezt a különbözőséget — nyelvünk totális magányosságát Európában — honi nyelvtaníróink is hangsúlyosan kiemelték. Így az évszázadok során lényegében két nyelvi-nyelvészeti nézetkör „frontális” ütközése folyt.

Miért szükséges sokszor emlegetnünk a külföld nyelv rokonítási törekvéseit, kísérleteit a magyar nyelv összefüggésében? Mindenekelőtt azért, mert történelmi katasztrófasorozataink (Mohácsi vész és egyéb súlyos nemzeti traumák) következményeként egyszerűen nem kerülhettünk abba a kulturális helyzetbe, hogy nyelvünk eredetével, rokonságával komolyan foglalkozhattunk volna. Elismeréssel szólhatunk ugyan a finnugor nyelv rokonosság magyar úttörőiről: Sajnovics Jánosról, de különösen Gyarmathi Sámuelről, a felfedezés mégis külföldi eredetű, mivel külhoni megfigyelések és készletek eredménye. A nyugat szerencsésebb helyzetben volt: a kíváncsiság fejlettebb és eredményesebb eszközeivel és intenzitásával fürkészte a magyar nyelvet. Nem meglepő, hogy az egész magyar nyelv hasonlítás-történet nem egyéb, mint külföldről induló szerencsés vagy téves találgatások összegeződése. Ezek meglepő számot vetítenek elénk: a magyar nyelvet közvetlenül vagy közvetve több mint kétszáz nyelvvel vetették egybe. Így a magyar kimagaslóan a legtöbb nyelvvel rokonított nyelvek sorában foglal helyet.

2. Az előbbiekből nemcsak a nyugatról inspirált helyes rokonsági útmutatások következnek, hanem egy sereg téves irányba mutató nyelvi-szószármaztatási ötlet is, mely utóbbiakat összefoglaló elnevezéssel *parakomparatív hasonlításnak* minősíték.

Mielőtt továbbhaladnánk, egyfajta mottóként vessünk egy futó pillantást egy kb. 2500 évet átívelő szófejtésre. HÉRODOTOSZ szerint az *amazon* megjelölés mint 'férfiölő' szkítául annyi, mint *oior* 'férfi', *pata* pedig 'ölni', tehát *oiorpata* (A görög–perzsa háború. Osiris, Bp., 2000. 304). Jóval később LEIBNIZ így okoskodik: az *aeor* (nem *oir* mint Hérodotosznál) talán keltával és germánnal keveredett régi latin eredetű szavakból tevődik össze, mint *her*, *herus*, *vir*, a *pata* pedig megfelel a latin *battere* 'ölni' < régi latin (Plautus) *battuere* 'verekedni' és a *battaglia* (*battualia*) 'bajvívás botokkal' jelentésű szavaknak. (Leibniz an A. Kochansky 1692.: Sämtliche Schriften und Briefe. Hrsg. von der Deutschen Akad. der Wissenschaften. Berlin, 1970. 8. Bd. 351.) A magyar SZOMBATHY ISTVÁN viszont 1876-ban így tűnődik: *oiorpata* (vagy *oyorpata*) szkíta nyelven (vagyis szerinte végső soron magyarul) annyi, mint *oyor* 'úr', *pata* pedig *pató*, mely utóbbi elvonás a *csetepaté*-ből és az *elpatkol*-ből, s az összetétel annyi, mint *úrpató*, vagyis 'férfivesztő' (Történelmi nyelvészet — irodalmi tisztázás. Győr, 1876. 11–2).

A parakomparatív minősítés mint jelző és főfogalom igen széles nyelvelemző tartományt ölel át, amelyben magától értetődően helyet kapnak a „déliabós, ábrándos, műkedvelő, laikus” stb. alfogalmak is, melyek szinte kizárólag a magyar — általában a XX. században használt — nyelvhasználati tévutakat jellemzik. Persze található — eléggé érthetetlen — kivétel is. Például HUSZTI ANDRÁS „Ő és Újj Dácia” (nyomtatásban: 1791.) című munkájában a magyarral rokon (főként vogul) nyelvekről szóló ismertetését CSÜRY BÁLINT röviden így jellemzi: „Szóhasonlításai és szószármaztatásai egy-kettő leszámításával többnyire képtelenek és délibabosak” („A finnugor nyelvhasználat történetéhez”. MNy. 18—19. 1922—23: 101 — kiemelés tőlem: H. J.) Tudnivaló azonban, hogy Huszti András (éppúgy, mint Halmágyi István) jelzett munkája a svéd báró, J. P. STRAHLENBERG 1730-ban (Stockholmban) megjelent munkájában szereplő oroszországi népek, nyelvek ismertetésével foglalkozik. Ez a nyelvleírás azonban igen hézagos, számos helyen lejegyzési hibát tartalmaz. STRAHLENBERG szerint a finnféle népek és nyelvek tulajdonképpen a sokfelé ágazó tatár nyelvek között szerepelnek. A magyar nyelvi példák igen szerény helyet kapnak, s többségükben inkább székelynek („seckler”) nevezi e nyelvet (Francia fordítása: „Description Historique de L'Empire Russien”. Amsterdam, 1757. 2: 155—248 és 314—22).

A *parakomparatív* megjelölésben van némi eufémisztikus mellékjelentés. Az elnevezés jogosságát lehet ugyan vitatni, de nem kétséges, hogy a *t f o g ó f ő f o g a l m a t* jelöl. További indoklasként megemlíthető, hogy aligha használhatnánk megalapozottan a fenti alfogalmakat („déliabós, műkedvelő” stb.) olyan külföldi kutatók esetében, akik a magyar nyelv rokonságát vizsgálták és kutatták főként a XVII. század óta, kiváltképpen azonban a XIX. században, de többen még a XX. században is.

3. Hogy valamilyen történeti keretbe illesszük a parakomparatív nyelvelemzést, kissé elnagyoltan így képzelhetjük el a nyelvtudomány i d ő b e l i vonulatát: 1. az antikvitás és a középkor nyelvésze, valamint vitái (Platon, Arisztotelész, a sztoikusok és epikureusok, Dionysios Thrax, Priscianus, Donatus, Roger Bacon stb.); 2. a nyelvtudomány első forradalma, vagyis a nyelvhasználat gyors kialakulása: az anyanyelv — idegennyelv konfrontációjának hirtelen megjelenése a XVI. század elejétől kezdve; 3. a nyelvtudomány forradalomsorozata, megközelítőleg a XIX. század elejétől, mely azonban átívelt a XX. századba is (gondoljunk pl. Ferdinand de Saussure úttörő szerepére). E madártávlatú fejlődésmentet természetesen sokkal bonyolultabb, hiszen nem is említettük az anyaggyűjtést (pl. a nagy földrajzi felfedezések nyelvi hozadékát) és a hipotézisteremtések fontosabb állomásait (pl. Leibniz, Herder, Condillac, Turgot) és az egész — főként francia

ihletésű — nyelvi-grammatikai „rációkeresés” periódusait, amelyek különféle áruhában jelentkező teóriákkal vonultak fel a XVII—XVIII. századtól a XX. századvégig.

A parakomparatív elemzés természetesen a nyelvtudomány első forradalmához kötődik, a nyelvhasználat kialakulásához. Világos azonban, hogy e periódusban nincs értelme a parakomparatív fogalomnak, mivel ebben a korban ténylegesen nem létezett norma, amely kimondja, mi a helyes vagy helytelen nyelv- és szóeredet. Csak a XIX. században alakul ki lassan egyfajta nyelv- és szóeredeti norma („kánon”), ez is csak az indogermán nyelvészetben, mégpedig a történeti összehasonlító nyelvészet elméletét képező német nyelvészek jóvoltából.

Fontos itt megállapítanunk azt is, hogy a magyar nyelvészet, de főként a nyelvhasználat — Sajnovics János, kivált Gyarmathi Sámuel kivételével — jelentősen elmaradt a nyugat-európai (főként német) nyelvtudományi irányzatoktól. Mindennek legalább három igen meghatározó oka — mint korábban már céloztunk rá — világosan kitetszik: a) kényszerű gazdasági-kulturális lemaradásunk; b) a nyelvi látóhatár kitágulásától való ugyancsak kényszerű háttérbe szorulásunk, vagyis a földrajzi felfedezések nyomán felsejlt más és új nyelvi univerzumra való igen késői reagálásunk; c) nyelvi-etnikai „máságunk” Európa homogénnek tűnő közepén. Természetesen volt a török hódoltság korában — itthon is — nemzeti nyelvű irodalom, főként a reformáció hullámverését követően, de távolról sem olyan mennyiségű, mint Nyugaton. Drámai egybeesés: a magyar nyelvtudomány szerves együttfejlődése a nyugat-európaival éppen akkor szakadt meg, amikor az ország az oszmán birodalom halálos fojtogatásába kerül, és ez — mint Oláh Miklós 1530-as látnoki leveléből is kiscsendül — messze kiható következményekkel járt: „...fékeltlen pusztítást tettek mindenben, úgyhogy az ekkor elszenvedett dűlás és rombolás emléket századokig nem fogják elfelejteni”. (V. KOVÁCS SÁNDOR, Magyar humanisták levelei. XV—XVI. század. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991. 614 — kiemelés tőlem: H. J.) Mindezek ellenére talán a megelőző magyar humanista szellemnek a reformáció korában reinkarnálódott utolsó fellobbanása vagy valami teljesen új gondolkodás szülte lenne-e SYLVESTER JÁNOS 1539-es meglepő magyar–latin grammatikája, amely mintha a tragikus nemzeti sors példázata volna: évszázadokra elkallódott. SYLVESTER szerkesztővizsgáló dái alapján Európában először (!) rögzítette a magyar nyelv alapvető eltérését az európai (latin, görög, német) és a sémi nyelvtípustól (nem mintha nem talált volna rokonságot a héber nyelvvel). Hangsúlyozni kell, hogy SYLVESTER fedezte fel a magyar nyelv agglutináló jellegét, amelyet ő még posztpozicionálisnak nevezett. A korabeli európai nyelvészeknek ekkor még sejtésük sem volt e nyelvtípus létezéséről. SYLVESTER — nem nyelvész tudatossággal — három nyelvtípust sejtett meg: 1. „európai”; 2. sémi (héber); 3. agglutináló (vö. HEGEDŰS JÓZSEF, Johannes Sylvester of Hungary the First Linguist Publishing on Structure Comparison in 1539: Eurasian Studies Yearbook. Eurolingua. Bloomington, 1994. 45—51). Ilyenformán SYLVESTER JÁNOS jócskán megelőzte korát. Maga a nyelvtan címe is talányos, noha érthető: magyar–latin („ungorolatina”), amely már korábban SZATHMÁRI ISTVÁNNAK is feltűnt (Milyen nyelvtant írt valójában Sylvester János? Szeged, JATE, 1968.). SYLVESTER már e nyelvtanában leszögezte a magyarok és a magyar nyelv — már a krónikairódmunkában és Bonfini által is megfogalmazott — szkíta eredetét. Erre azért érdemes kitérni, mert a szkíta nép és nyelv az európai nyelvészeti irodalomban — csekély kivételtől eltekintve — majd csak később, a XVII. században indul hódító útjára mint az európai népek és nyelvek, főként a germán-ság feltételezett őse. Érdekes azonban, hogy a magyarok hun és szkíta eredete még a XIX. század elején is vitathatatlan volt HERVAS Y PANDURO szemében (Catalogo de las lenguas de las naciones conocidas... Madrid, 1802. Vol. III. 17, 173, 180—5, 243 [Reprint: Madrid, 1979.]).

Említettük már, hogy a nyelvtudomány első forradalmának korában (XVI. század) nem volt etimológiai norma. Hasonlóképpen hiányzott a XVII—XVIII. században is. A nyelvtudósok (főként filozófusok, grammatikusok, történészek, egyházi emberek) érthető módon még fejletlen nyelvelemző technika birtokában voltak. Ugyanakkor jól kitapinthatóan erős nemzeti és történeti elfogultság színezte az etimológiai vizsgálatokat. Példa erre CH. ESTIENNE, aki már a XVI. században kifejtette, hogy a francia *chef* 'fej' szónak nem a latin *caput*, hanem csakis a görög *kephalé* 'fej' az őse (R. H. ROBINS, Leibniz and Wilhelm von Humboldt and the History of Comparative Linguistics. In: TULLIO DE MAURO and LIA FORMIGARI eds., Leibniz, Humboldt and the Origins of Comparativism. Amsterdam, Philadelphia, 1990. 89). CH. ESTIENNE felfogása csak nyitány volt; még a XVIII. század során is több jeles francia nyelvész „elvből” nem a gallokat „eltipró” Róma nyelvét, a latint, hanem a keltát vagy a görögöt (esetleg szkítát) jelölte meg a francia nyelv ősforrásának. E korai századokban a lázás ó s - n y e l v k u t a t á s következtében még jelentősebben széthúzódott az etimológiai találgatások sávja: héber, szkíta, indo-szkíta, kelta-szkíta, teuton s kisebb mértékben (de annál hevesebben) a belga, belga-holland, cimber (vagy cimber), dán, svéd. Minderről zavaros eszmetársításokkal (és a teuton ősiség hangsúlyozásával) már J. G. SCHOTTELIUS is bőven értekezik (Ausführliche Arbeit der Teutschen Haupt Sprache... Braunschweig, 1663. 19—20, 35, 126, 143, 1161, 1163).

4. A korai parakomparatív szemléletet megelőző nézet egyik főforrását a héber nyelvvel való rokonítás képezte, mivel a XVI—XVII. század uralkodó ősnyelve vitán felül a héber (majd ezzel váltakozva az arámi) volt, vagyis a „lingua sancta”, „lingua primigenia”, vagy racionálisan egyszerűsítve „Ádám nyelve” (lingua Adamica). Az Ótestamentum szerint ezen a nyelven nevezte meg Isten a hatalmas léptékű dolgokat, jelenségeket, majd Ádám (Isten bizonyos közreműködésével) neveket adott a kisebb jelentőségű, az ember által közvetlenül fontosnak tartott dolgoknak. Később beköszönt a bábeli nyelvzavar, amely a csodás esemény mezében magyarázta a sokféle nyelv keletkezését. Az ótestamentumi nyelvszemléleten túllépett az újtestamentumi csoda, az tudniillik, hogy mennybemenetele előtt Krisztus (idegen) „nyelveken” való szólás képességét adományozta tanítványainak avégett, hogy azok az ő tanításait világszerte elterjeszthessék. Felismerték tehát, hogy a világ népei sok nyelvre oszlanak, s a nyelveket hasznos birtokba venni. Így a nyelv eszköz mivolta immár tudatosává vált.

Közvetlenül ugyan nem mutatható ki, de van valamilyen homályosan áttetsző rokonság a görög nyelvbölcselet (vagy inkább nyelvelemzés) és a bibliai névadási művelet között. E tekintetben legfontosabb PLATON „Kratülosz” című munkája, melyben a platoni gondolatot megszólaltató SZOKRATÉSZ megteremti egyrészt az „etimológia” századokon át gyakorolt ősképét, másrészt elhinti a későbbi viták magját (nominalizmus, realizmus), azt a kérdést exponálva, vajon a természet (fűszisz) vagy (emberi) megegyezés alapján (nómosz) származnak-e a szavak. Fontos rámutatni, hogy — Szokratész szavai-val élve — Platon is isteni eredetűnek tekinti a nyelvi névadást: „...világos, hogy az istenek a dolgokat olyan nevekkal jelzik, amelyek a természettől fogva helyesek” (H. N. Fowler: PLATO with an English Translation, Cratylus... London, 1963. 35).

Szorosan a tárgyhoz tartozik, hogy a nyelvi őskép általában a héber nyelvben öltött testet, noha — mint jeleztük — több ősnyelv keresése is felmerült a XVI—XVII. század folyamán. D. DROIXHE talán túlhangsúlyozza, hogy a XVII. századtól kezdve szkíta- és keltomániától visszhangoztak a nyugati nyelvészeti iskolák (La linguistique et l'appel de l'histoire (1600—1800)... Genève, 1978. 92—134). Igaz, LEIBNIZ (bizonyos fokig) kétségbe vonta a héber ősnyelvi mivoltát, de csak azzal a megszorítással, hogy a héber egy

korábbi (megelőző) ősbib nyelv maradványa, „törmelke” (J. T. WATERMAN, Leibniz and Ludolf on Things Linguistic: Excerpts from their Correspondence [1688—1703]: Univ. of California Press, 1977. 41). LEIBNIZ tehát nem a héber ősnyelvi spekulációkra mért „halálos csapást”, mint azt többen hiszik. Ugyanis akkor miként értelmezhető FR. SALVATORE GILII 1782-ben Rómában megjelent munkája a karibi nyelvekről, amelyben GILII nagyon gondosan ügyelt arra, hogy figyelmeztessen: ezek a nyelvek (karib, arawak) sem a héberből, sem az arabból nem származtak, mint ahogy azt a nyelvészarmaztatási közfelfogást ebben az időben sokan támogatták (H. E. MANELIS KLEIN and LOUISA R. STARK eds., *South American Indian Languages*. Univ. of Texas Press, 1985. 329—30). Talán ennél is érdekesebb egy bizonyos FELIX GALLET nevű francia nyelvész nyelvészarmaztatási fája, amely éppen 1800-ban hagyta el a nyomdát. E naiv elgondolás szerint például a francia nyelv a görög közvetítésével a héberhez csatlakozik, hasonlóképpen a latin is. Igaz, az eredetfa törzsén a kelta nyelv is látható, minden elfogadható magyarázat nélkül (SYLVAIN AUROUX, *Representation and the Place of Linguistic Change before Comparative Grammar*. In: TULLIO DE MAURO and LIA FORMIGARI i. m. 229).

5. Tehát a parakomparatív nyelvelemzésről csak akkor beszélhetünk, ha valamely nyelv etimológiai „képlete” a nyelvész-közvélemény által normászerűen rögzült („kanonizálódott”), és így világosan kivehető az adott nyelv rokonsági vonulata. Ez utóbbi követelmény meghatározóan fontos, vagyis alapvetően szükséges ismerni a nyelvrokonság érvényességi tartományát, azaz meddig terjednek a rokonság határai. Így a magyar nyelv kapcsán például a sumér, dravida, török; mongol stb. rokonítási találgatások külhoni nyelvtudósok részéről (a XIX. században) még nem tekinthetők parakomparatívoknak éppen az említett érvényességi tartomány akkori nyitottságából adódóan. A szerzők óriási többsége ugyanis elfogadta a finnugor rokonságot, ám jelentősen kibővítette a rokonság érvényességi körét. A finnugor nyelvrokonság kidolgozása itthon — mint tudjuk — csak a XIX. század záró harmadában BUDENZ JÓZSEF fellépésétől keltezhető annak ellenére, hogy voltak elődei, mint pl. GYARMATHI SÁMUEL vagy HUNFALVI PÁL.

A korábban vázolt gazdasági-társadalmi-művelődésbeli lemaradásunk következményeként a magyar nyelv rokonítása — mint ez előzőekben már utaltunk rá — kifejezetten külhoni találgatások, vélekedések alapján indult útjára. Itt kell megemlíteni azt is, hogy külföldről terjedt el a sémi(héber)–magyar nyelvrokonsítás kísérlete is. A korábbi mértéktelenül túlzó vélekedésekkel (JANCSÓ BENEDEK, PÁPAY JÓZSEF, ZSÍRAI MIKLÓS és másokkal) ellentétben ez a rokonítás — összevetve a nyugati hasonló irányzatokkal — igen erőtlen és mennyiségét tekintve szerfelett szegényesnek mondható. Ennek magyarázata feltehetően abban rejlik, hogy honi nyelvhasználóink összeültöközésbe kerültek az erős hun, hun-szkita származástudattal, amit szinte lehetetlen volt egyeztetni a sémi nyelvi eredettel.

6. Hazánkban az igazi nyelvrokonság felé mutató kutatást és az etimológiai érzékenységet jelentősen rontotta a korábbról örökölt csekély érdeklődés nyelvünk múltja, igazolható rokonsági szálai iránt. Ennek okaira már utaltunk. Különösen ellentmondásos körülmény az is, hogy értelmiségünk egy rétege elsősorban népünk eredetét és az őshazát kutatta, nem pedig nyelvünk ősi nyomait. Így került sor arra, hogy némelyek néperedetünket legendás messzeségbe álmódták (pl. a sumér nyelvű mezopotámiai őshazába). Ez a mitikus múlt az egyéb irányokba mutató őshaza-igézetekkel együtt még ma is sokak tudatában él, annak ellenére, hogy a finnugor nyelvrokonság kérdése tudományosan igazolódott.

Itthon a XIX. században általánosságban véve a parakomparatív nyelvszemlélet uralkodott. Ragadjunk ki néhány nevet, például RÉVAI MIKLÓST, aki joggal nagy alakja nyelvtudomány-történetünknek, ám különös, hogy éppen ő kötött egyfajta kompromisszumot a sémi–magyar nyelvrokonság alátámasztására 1805-ben. Kétféle rokonságról szól: egyfelől beszél a „Közelebbbről Atyafiságos Nemzetek”-ről (finnek, lappok, észtek, vogulok, vótok stb.), másrészt a „Távolabb való Atyafiság”-ról (zsidó, káld, szír, arab) (A Magyar Deáki történet. Kiadta: RUBINYI MÓZES. Bp., 1912. 35, 39). Ezt a „kompromisszumot” RÉVAI nyomán évtizedeken át — különböző megfogalmazásokban — többen visszhangozták. A XIX. század vége felé helyesen mutatott rá SZINNYEI JÓZSEF, hogy RÉVAI nem ismerte a különféle hangváltozásokat „és így nem tudhatta, hogy ennek vagy annak a magyar hangnak milyen felel meg a rokon nyelvekben” (Révai Magyar-Ugor nyelvhasználatának: NyK. 15. 1879: 252—3). Még jellemzőbb azonban nyelvészeti, pontosabban etimológiai felkészületlenségünkre egy későbbi munka szerzője, KÁLLAY FERENC, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja, akinek „A pogány magyarok vallása” (Pest, 1861.) című munkáját a Kisfaludi Társaság ötven arannyal jutalmazta. A mű terjedelmes „Toldalék”-ában (179—331) olyan szófejtéseket találunk (mint pl. *áld, bal, ég, Isten, Manó, úr* stb.), amelyek bőségesen kimerítik a XX. században használt „delibábos”, „műkedvelő”, „lai-kus” stb. minősítést. Egyébként KÁLLAY elismeri, elfogadja a finnugor nyelvrokonságot. Nem túlzás tehát, ha Kállay szófejtéseit a későbbi — nagyobb mértékben jelentkező — parakomparatív szemlélet és gyakorlat hazai előképének tekintjük. S vajon hogyan ítéljük meg CZUCZOR GERGELYnek és FOGARASI JÁNOSnak, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjainak, „A magyar nyelv szótára” (1865.) című munkáját? Egyrészt kétségtelenül jelentős, értékes munkáról van szó, másrészt, ha a szófejtéseket elemezzük, elámulunk az etimológia hihetetlenül alacsony színvonalán. Példaképpen a szófejtésekre bevont sokféle nyelvről: héber, török, szláv, görög, latin, német, arab, angolszász, albán, kalmük stb. Tehát tipikusan heterogén nyelvhasználatról van szó, vagyis egymással rokonságban sem álló nyelvek rendszertelen egymásra halmozásáról. Az ilyen összevetés is magától értetődően parakomparatív szemléletet tükröz.

7. Nem kerülhetjük meg azt a kérdést, mikortól fogva beszélhetünk a szó igazi értelmében vett parakomparatív nyelvelemzésről és határainkon túl mikor vált felnőtté a nyelvtudomány, mikor alakult ki a szószármaztatási norma. A vélemények megoszlanak, noha a nyelvészeti köztudatban kirajzolódik egy általános kiindulási időpont: 1800. Ezt a dátumot azonban a nyelvtudomány-történeszek többsége vitatja, s vannak, akik éppen GYARMATHI SÁMUELt tekintik a kialakuló modern nyelvészeti iskola egyik legjelesebb képviselőjének, s műve, az „Affinitas” éppen 1799-ben jelent meg. A megítélésem szerint méltatlanul kevésbé ismert HERVAS Y PANDURO már említett munkája (hat kötet: 1800—5) szintén az 1800-as évek elejét sugallja a modern nyelvtudomány születési időpontjának. Azonban a XIX. századi nyelvtudomány fejlődése és a norma kanonizálásának időpontja sokkal bonyolultabb, összetettebb, mint ahogy az feltételezhető. H. M. HOENIGSWALD például arra figyelmeztet, hogy a nyelvtudomány fejlődésében túlhangsúlyozzuk a XIX. század jelentőségét (Fallacies in the History of Linguistics. Notes on the Appraisal of the Nineteenth Century. In: DELL HYMES ed. Studies in the History of Linguistics. Traditions and Paradigms. Indiana Univ. Press, 1974. 346). Van igazságtartalma HOENIGSWALD állításának, ám a magyar nyelvtudomány XIX. századi állapota cáfolatnak, illetőleg kivételnek tekinthető. Említésre méltó, hogy P. A. VERBURG az 1830-as évektől az antikvitásig visszapergő századokat egyszerűen „nyelvészet előtti kor”-nak (pre-linguistic period) tekinti (Vicissitudes of Paradigms. In: DELL HYMES i. m. 192). De vitatott az „igazi” nyelvtudomány megszületésének éve is. E. F. K. KOERNER 1978-ban en-

nek időpontját 1876-ra datálja, amikor is — egyetlen évben (!) kiemelkedő nyelvtudományi felfedezések egész sora jelent meg nyomtatásban („1876 as a Turning Point in the History of Linguistics”. In: E. F. K. KOERNER, *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays.* Amsterdam, 1978. 189—210). Később már FR. SCHLEGEL „Ueber die Sprache und Weisheit der Indier” (Heidelberg, 1808.) című munkáját tekinti az első kiemagasló, úttörő műnek a nyelvtudomány-történet területén (The Place of Friedrich Schlegel in the Development of Historical-Comparative Linguistics. In: TULLIO DE MAURO and LIA FORMIGARI i. m. 239—62). Mások, főként dán nyelvészek, R. RASKban látják a modern történeti összehasonlító nyelvészet megalapozóját. Nem kevesen vannak (e sorok íróját is beleértve), akik W. VON HUMBOLDT fellépését tekintik a döntő mozzanatoknak. A nyelvtudomány-történészek nem jelentéktelen többsége azonban FRANZ BOPP „Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache” (Frankfurt am Main, 1816.) című munkáját tekinti az első komoly nyitánynak a nyelvtudomány fejlődésmenetében, de legalábbis az indogermanisztikában. Az ebben megfogalmazott új szófejtési elvek még évtizedek múltán is mintául szolgálnak a későbbi kutatók számára. Majd megszületik a Grimm-féle hangtörvény („Lautgesetz”, de a franciák számára a „loi de Grimm”) fogalma és gyakorlata is, amely azonban idővel módosul, finomodik és változik, majd a XX. században egyre inkább a „szabályos megfelelések” szófejtési törvényében kanonizálódik. De, ahogy RÓNA-TAS ANDRÁS boncolgatja „...»a szabályos megfelelések« számos okból létrejöhetnek, és a rokonság csak az egyik lehetséges oka a szabályos megfeleléseknek” (A nyelvrokonság. Kalandozások a történeti nyelvtudományban. Gondolat, Bp., 1978. 374). Mondjuk, szabályos szintaktikai megfelelések látszik például ez a tuna nyelvi (Új-Guinea) szó szerkezet: *a tutana* 'az ember', de főleg az *a ura tutana* 'a két ember' [az 'ember' jelentésű szó nincs többesszámban] (A. CAPPELL, *A Survey of New Guinea Languages.* Sydney Univ. Press, 1969. 44). De ki gondolna arra, hogy a magyarnak bármiféle köze lehetne a tuna nyelvhez?

8. A XIX. század nyelvészete — főként a történeti (vagy genetikai) nyelvészet — fényes nyomvonalat hagyott maga után, ám különös és alig magyarázható hibákat is vétett, s ez a parakomparativizmus tényerését is segítette. Az 1840 és 1842-ben megtartott akadémiai felolvasásában a neves FR. BOPP az indogermán rokonságot kiterjesztette a maláj-polinéz, mi több, a kaukázusi nyelvekre is (főként a grúz nyelvre). TH. BENFEY ezért már a XIX. század második felében szigorúan megrója (*Geschichte der Sprachwissenschaft... München, 1869. 511*). Hasonlóképpen pálcát tör BOPP felett e nem jelentéktelen tévelygésért GEORG VON DER GABELENTZ is (*Die Sprachwissenschaft... Leipzig, 1901. 155*). Azonban VON GABELENTZ is elkövet egy-két hibát. Úgy véli például, hogy az urál-altajiak és a malájok között vannak bizonyos rokon vonások, s leginkább a *m a g y a r h a t á r o z o t t n é v e l ő* érintett e tekintetben. Továbbá úgy hiszi, hogy az urál-altaj nyelvek nagy vonásokban szerkezeti szempontból „szellemi” rokonságot mutatnak fel az ősi indogermánnal éppúgy, ahogy a malájok és a szemiták (GABELENTZ i. m. 415—6). Még feltűnőbb VON GABELENTZnek a következő megállapítása: „Így a magyar konjugáció és maga a dél-amerikai yunga nyelv is a névmási elemek tekintetében feltűnő hasonlóságot mutat az indogermánnal” (i. m. 153). Mi ez, ha nem parakomparatív szemlélet, méghozzá a XX. század első évében? VON GABELENTZ azonban megkockáztat egy nagyon bölcs kijelentést is: „Aki felfedezésre törekszik, legyen mersze tévedni is!” (i. m. 156).

Nem lehet tehát tévedhetetlenül tisztázni, mikor született meg valójában a tudományos nyelvészet, csak annyi tűnik majdnem bizonyosnak, hogy talán valamikor a XIX. század közepétől kezdve és véleményem szerint HUMBOLDT hosszan nyúló árnyéka nyomán.

Ám ez a nyelvészet jobbára csak az „árja”, vagyis indogermán nyelvek rokonsági szövődékét tárja fel többé-kevésbé megbízható körvonalakban. Lényegében a XIX—XX. század — mint korábban már utaltunk rá — a generációnként ismétlődő nyelvészeti forradalmak sorozata. És megállapodás e téren — amennyire megítélhető — aligha lesz belátható időn belül. Úgy tűnik, örök a parakomparatív elemzés is, mondhatni, hogy a tévedések vagy a tévedések sorozata az egyik motorja a továbblépésnek, mert vitára és újragondolásra készíti a kutatót.

9. Mint többször említettük, valamennyi, a magyar nyelvre vonatkozó rokonítási szál külföldről ered. A XIX. század első felét a magyar nyelv hasonlítása szemszögéből légiures térnek tekinthetjük. A magyar nemzet jeles képviselőinek erejét — eltekintve Kőrösi Csoma Sándortól, Reguly Antaltól, Jerney Jánostól — létfontosságú teendők kötötték le: a nyelvújítási mozgalom, harc a magyar államnyelv elfogadásáért és mások. Érthető módon még az sem keltett izgalmat, hogy ebben a nyelvészeti vákuumban határainkon túl mások mit gondoltak nyelvünkről.

Közben azonban a XIX. század elején J. KLAPROTH — feltehetően elsőként — szóba hozza a később nagy visszhangot kiváltó *turáni nyelvek* et, bár nem részletezi (*Asiatisches Magazin*. I. Bd. Weimar, 1802.). (Megemlíthető, hogy a fentebb idézett HERVAS Y PANDURO nem tud a turáni nyelvekről.) Ekkortájt indulnak útnak a nagy, soknyelvű (poliglott) szótárak, amelyekben — sokszor szinte felismerhetetlenül — magyar szavak is szerepelnek. Tudjuk, hogy CHR. G. ARNDT, már kiemeli a magyar nyelv csud (finnségi) kapcsolatát, de a jakut és a tatár nyelvekre is kiterjeszti a rokonság körét (*Ueber den Ursprung und die verschiedenartige Verwandtschaft der Europäischen Sprachen...* Frankfurt am Main, 1827.). J. KLAPROTH 1823-ban már a japán, kínai és még sok egyéb nyelvet is bevon a magyar nyelv rokonsági tartományába, bár nem elsősorban a magyar nyelvvel foglalkozik (*Asia Polyglotta*. Zweite Auflage, Paris, 1831.). Említhetnénk még a finn D. E. D. EUROPAEUS kis, de nagy távlatokat összeharó könyvét is: „Die finnisch-ugrischen Sprachen und die Urheimat des Menschengeschlechtes” (Helsingfors, 1827.).

10. Folytathatnánk még tovább a felsorolást, de az igazi zűrzavar — a parakomparatív szemlélet látványos felfutása (éppen a magyar nyelv kapcsán) — a XIX. század egyetlen évtizedében sűrűsödik össze: az 1850-es években. Ekkor három markáns irányzat bontakozik ki: 1. a „turáni” nyelvészet; 2. a szkíta nyelvek és népek szétszórásának vizsgálata; 3. a sumér nyelv felfedezése és kezdetén főleg a magyar nyelvhez történő kapcsolása. Mindez annak alapján, hogy az európai nyelvész-köztudat HUMBOLDT nyelvtipológiájának nyomán gyors ütemben nekilátott az agglutináló nyelvtípus elméleti-gyakorlati meghódításához.

A turáni nyelvrokonság eszméje — tengelyében a magyar nyelv — MAX MÜLLER nevéhez fűződik, aki részletesebben CHR. CH. J. BUNSEN munkájában („*Outlines of the Philosophy of Universal History, Applied to Language and Religion*”. Vol. I. London, 1854. 263—486) fejtette ki a turáni nyelvek rokonsági viszonyait. A magyar mellett számos távolkeleti nyelvet is bevont kutatási horizontjába. Csakhamar egy újabb kötetet is szentelt a turáni nyelveknek (*The Languages of the Seat of War in the East with a Survey of the three Families of Language: Semitic, Arian, and Turanian*. London, 1855.). MAX MÜLLER rejtett megjegyzése az volt, hogy az „árja” (indogermán), sőt a sémi nyelvek is egy „turáni nyelvi káoszból” fejlődtek ki, ugyanis szerinte a turáni nyelvek nem megállapodtak, vagyis csak esetleges, átmeneti szintet képviselnek, mint a határtalan ázsiai pusztákon kóborló, folyton változó összetételű népek, szemben

a letelepedett életvitelt folytató árja népekkel. A. CASTRÉN — ugyancsak ebben az évtizedben, 1857-ben — a „turáni” elnevezés helyett az „altaji”-t részesíti előnyben, mivel a „turáni” jelölés csak a Kaspi-tenger melléki nyelveket jelenti, viszont az agglutináló nyelvtípus jóval nagyobb térségre érvényes (Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker... St. Petersburg, 1857. 18—20). Távolról a turáni nyelvekhez illeszthető a sok nyelvet (a magyart is) ismerő W. SCHOTT tanulmánya is az indo-kínai nyelvekről. Ebben SCHOTT — egyebek közt — megállapítja, hogy a sziami (ma: tai) nyelvben részint héber, de főleg magyar szerkezeti-szemantikai rokon vonások mutathatók ki, pl. *vásárfia* (Über die sogenannten indochinesischen Sprachen, insbesondere das Siamische. Berlin, 1856. 170).

MAX MÜLLER (és mások) nyelvrokonsági barangolásai közben jelentkezik nagyhatású könyvével R. CALDWELL, a Dél-Indiában tevékenykedő tudós angol misszionárius, aki az agglutináló nyelvekkel együtt a *dravida* — egy régebbi alapvonású szkíta — nyelvcsaládot kutatja és legfőképpen a magyarral, de egyéb nyelvekkel is (török, mongol, afgán, marati, gót, lezg, mandzsu, tunguz, görög, latin stb.) rokonítja (A Comparative Grammar of the Dravidian or South-Indian Family of Languages. London, 1856.).

A *sumér* nyelv felfedezése gerjesztette a legnagyobb hatást. Ennek hullámai még a XX. (sőt a XXI.) században is verdesték (és verdesik ma is) a már megszilárdult finnugor nyelvészet partvonalait. A sumér nyelvet a XIX. század egyes kiemelkedő külföldi nyelvkutatói nagyrészt a magyar nyelvvel hozták rokoni kapcsolatba, de a *finnugor nyelvek keretében*. Bőven merítettek azonban a török, mongol, japán vagyis általában az altaji és távolkeleti nyelvekből is. Valószínűsíthető, hogy a jelenkori török-magyar, japán-magyar nyelvhasználat újjaéledése — a nyelvtudomány mellékösvényein — MAX MÜLLER, R. CALDWELL, J. KLAPROTH és mások munkásságára vezethető vissza.

Kezdetben a sumér csak egy ismeretlen „ékirásos” nyelvként lépett színre, de fokozatos megfejtése nyomán csakhamar *ugor* (főként *magyar*) rokonsági feltételezést sugallt. Kezdetben az új nyelvet nem is sumér nyelvként tartották számon, hanem turáninak, szkítának, méd-szkítának, kasdo-szkítának, sőt káldnak és akkádnak is mondták. A magyar rokonság feltételezése már 1852-ben tetten érhető EDWARD NORRIS egyik előadásában. E nyelv első elemzését J. OPPERT (a Magyar Tudós Társaság külső tagja) végezte el az 1859-ben megjelent „Expédition scientifique en Mésopotamie...” (Paris) című kétkötetes munkájában. A második kötetben tárja fel szö hasonlításait, amelyek szinte alapvetően a magyar (helyenként finn és egyéb) nyelvre támaszkodnak (i. m. 82—96). Még nem a sumér elnevezést alkalmazza, de már határozottan tudja, hogy a feltárolt nyelv nem sémi, hanem egy eddig ismeretlen, ékirásban rejtőző nyelv, s már 1869-ben állást foglal a *sumér* elnevezés mellett. OPPERT, bár felkészült nyelvész, szófejtései érthetően nem esnek egybe a jelenkori etimológiai mérce követelményeivel, kivált, ha figyelembe vesszük, hogy egy teljesen új nyelv kezdeti felfejtését és ennek bizonytalanságait vetíti elének. Így okszerűen felerősíti a magyar nyelvvel összefüggő parakomparatív nézeteket.

Az ősi ékirásos leletek más kutatókat is megigéznék: rendszerint a turáni, szkíta (s ezen belül a magyar) rokonsági szálatat fűzik fel a rejtélyes új nyelvre. Csak néhány kutató nevét említve: M. BUSCH (Die Urgeschichte des Orientes bis zu den Medischen Kriegen, I—II—III. Zweite Auflage, Leipzig, 1859.), G. RAWLINSON (The Five Great Monarchies of the Ancient Eastern World. I—II—III. Second Edition, London, 1871.). Utóhatását tekintve kiemelkedik FR. LENORMANT munkája: „La langue primitive de la Chaldée et les idioms des Touraniens” (Paris, 1875.). Sok nevet lehetne még kiemelni (pl. A. H. SAYCE, E. SAYOUS és mások), de ennyi elégnek látszik. Említésre méltó, hogy a felsoroltak és a nem is említettek többsége a maga korában nemzetközileg elismert, tekintélyes tudós volt, s számosat közülük a Magyar Tudós Társaság, illetve a Magyar Tu-

dományos Akadémia külső tagjának választott. Talán ezzel is magyarázható, hogy határainkon belül — a XIX. század záró harmadában — a kritikának vajmi kevés élettere adódott.

A szerény magyar nyelvészeti körök kezdetben visszafogott lelkesedést mutattak a felfedezett új nyelv és a magyar nyelv között feltételezett rokonság iránt. Természetesen voltak követői ennek az új nyelvhasználati irányzatnak: KÁPOLNAI P. ISTVÁN, HALÁSZ ÁGOSTON, GIESSWEIN SÁNDOR, NAGY GÉZA, FERENCZY GYULA, GALGÓCZY JÁNOS, SOMOGYI EDE, MÁRKI SÁNDOR, de a legtöbb erudíciót VARGA ZSIGMOND mutatta fel 1913-ban és főképpen az 1942-ben megjelent „Ötezer év távolából” című parakomparatív jellegű, nagy összefoglaló munkájában. Mondhatni, ez volt az első szakasza a sumér–magyar nyelvhasználatnak. Ekkor úgy tűnt, hogy VARGA említett (1942-es) munkájával elhalni látszott a sumér–magyar nyelvrokonság eszméje. De jött a második szakasz. Váratlanul ismét fellobbant ez a téveszme az 1950-es évek elejétől kezdve a külföldön élő magyar értelmiségiek tollából (Bobula Ida, Novotny Elemér, Gosztonyi Kálmán, Götz László, Foyta István, Csöke Sándor, Baráth Tibor, Badiny Jós Ferenc és mások). Ez az irányzat az újraeledt és még ma is aktív török és japán — mint magyar nyelvrokon — eszméje mellett él tovább. Az az összbnyomásunk, hogy az első szakasz inkább konkrétan magával a nyelvi kérdéssel foglalkozott, míg a második szakasz valójában nyelvi merész ügyességgel álcázott (de etimológiailag és nyelvtörténetileg elfogadhatatlan) magyar őstörténet. Így ez az egyfajta „presztízsnyelvészet” lényegében nem más, mint egy távoli, regényes őshaza extrapolálása.

Az ún. sumér–magyar nyelvészkedést sokan bírálták a XX. század második felében, ám a bírálók lényegében a nyelvészeti alapot kritizálták, nem pedig a nyelv alatt megbúvó történelmi-történeti hátteret. Legújabbban RÉDEI KÁROLY vette bírálat alá (egyebek mellett) a sumér–magyar nyelvrokonsági próbálkozásokat (Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Balassi Kiadó, Bp., 1998. 85—106).

11. Az 1850-es években összesűrűsödött három parakomparatív irányzat (turáni, szkíta, sumér) mellett egyéb hasonlítási kísérletek is bőségesen szóhoz jutottak. A szálak legfőképpen Ázsia különféle régiói irányába futnak (errefelé vezettek a megelőző századokban is). A XIX. század 50-es éveiben jelent meg ANTON BOLLER etimológiai tanulmánya a magyar nyelvről (Zur magyarischen Etymologie. Sitzungsberichte der philos.-hist. d. Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. 17. Bd. Wien, 1855. 316—94). Különös, hogy BOLLER teljesen figyelmen kívül hagyja GYARMATHI „Affinitas”-át. Így — láthatóan — inkább a német nyelvészeti hagyományok (J. KLAPROTH, CHR. ARNDT és mások) alapján meglehetősen heterogén nyelvi keresztútra helyezi a magyart, noha helyenként a finn nyelvi háttér is szerephez jut. Főként ilyen nyelvi környezetről van szó, mint jakut, mongol, török, tatár, mandzsu. Nagyjából ezt a hagyományt követi A. MANSVET RIEDL (RIEDL SZENDE) is (Magyarische Grammatik. Wien, 1858. 1—3.).

A már említett svéd A. CASTRÉN — ugyancsak a XIX. század 50-es éveiben — J. KLAPROTH nyomán már az altaji nyelvek körébe vonja a magyar nyelvet, persze igen szűkösen alárendelt helyvel: a finnek alosztályába soroltan az osztjakok, vogulok mellett. Az altaji nyelvet így osztályozza: 1. tunguz; 2. mongol; 3. török; 4. szamojéd; 5. jéniszei osztják; 6. finn (i. m. 21—154). Megítélésem szerint CASTRÉN határozza meg világosan elsőként (jobban, mint HUMBOLDT) az *agglutináció* mibenlétét, noha ma már ebből az általa rögzített öt fővonásból csak kettő tűnik időtállóknak (i. m. 18). Szó sincs azonban arról, hogy CASTRÉN súlyos csapást mért volna a „turáni” vagy a „szkíta” néptörzs-elnevezésekre, ő mindössze HÉRODOTOSZ történeti tévedéseit kívánta kiigazítani, elsősorban a szkítákra gondolva (vö. i. m. 19—20).

Jócskán kitágítja az altaji nyelvek körét a már ugyancsak említett W. SCHOTT, aki a CASTRÉN által szemrevételezett altaji nyelveken kívül (melyekhez szerinte a magyar is tartozik) vizsgálati körébe vonja a kínai, japán, (az indiai) Dekkán őslakosainak nyelveit, továbbá a tibeti és — nem kis meglepődésünkre — a baszk nyelvet is (Altajische Studien... [1860.] 4tes Heft, 1870. 301—6).

Annak bizonyítására, hogy BUDENZ JÓZSEFet, a hazai finnugor nyelvészet valódi megalapozóját nem a bécsi kamarilla csempészte be Magyarországra — mint némelyek gondolták —, hogy a finnugor nyelvrokonságot ráerőszakolja a magyarságra, elég ha 1871-ből az osztrák W. OBERMÜLLER néhány megjegyzését átfutjuk. OBERMÜLLER egyenesen tagadja, hogy a magyaroknak bármilyen közülük is lenne a vogulokhoz vagy a finnekhöz. Azt bizonygatja, hogy a magyarok inkább alánok (vagyis árják), hiszen az *Ulan* olyan mint az *Alan* 'Reiter', 'Pferde-mann', mivel — mint írja — az *al* a mai magyar nyelvben egyszerűen *ló*-ra változott. Ugyanakkor azonban — s ez jól érzékelteti a kor nyelvhasználati bizonytalanságait — szerinte a magyarok a keltáktól, mi több, a médektől származnak. Sőt, a Kaukázusban érintkezésbe kerültek a „feno-káldokkal”, továbbá a törökökkel. Ám szerinte az is lehet, hogy a magyarok az Eufratesz környékéről, Sinearból származnak, ahol mint „kaldeusok” évszázadokon át tanyáztak. Így a magyarok őstörténete Ábrahám idejébe nyúlik vissza, aki Kr. e. kétezzer évvel ezelőtt élt. (Zur Abstammung der Magyaren. Mitteilungen der kais. und königl. geographischen Gesellschaft in Wien. XIV. Bd. Wien, 1871. 350, 556, 567, 588).

M. GRÜNWARD a „Notices préliminaires sur l'affinité de la langue Chinoise avec les langues Aryennes et avec les langues dites Altaïques” (Genève, 1875.) című kis munkájában tatár, szanszkrit, kínai és magyar szövegezésekre hívja fel a figyelmet.

Az Angol Antropológiai Intézet alelnöke, Hyde Clarke a magyarok és ugorok szubhimalájai eredetével foglalkozik egy 1877-ben megjelent tanulmányában (Himalayan Origin and Connection of the Magyar and Ugrian. London). Sok más nyelv (pl. perui, etruszk, lid, frig, grúz, aymara, kecsua, maya, cserkesz stb.) lehetséges hasonlósága mellett mindenekfelett a himalájai *m a g a r* nyelvet tekinti a magyar nyelv rokonának (i. m. 7, 9, 19—20). Mint tudjuk, nálunk még ma is időről időre rejtjelezesen utalnak a magyarokra mint lehetséges rokonokra.

Aki azonban — földrajzi értelemben — igen távoli régióba (Amazóniába) vezérli a turániakat, szkítákat (a magyarokkal egyetemben) az PORTO-SEGURO volt egy 1876-ban publikált könyvében (L'origine touranienne des Américains Tupis-Caribs... Vienne, 1876.). Lényegi mondanivalója az, hogy az amazóniai tupi (tupi-karib) nép nyelve szintén agglutináló, ezért is hasonlít a török, magyar, mongol, tunguz, egyiptomi (!), egyes kaukázusi nyelvekhez stb. Az a meseszerű feltevés, hogy turáni, szkíta (sőt hun) népek vándoroltak az amerikai kontinensre, nem PORTO-SEGURO egyéni revelációja, már volt előzménye. H. GROTIUS 1642-ben kifejtette, hogy norvégok, szkíták s talán héber törzsek is átjutottak Amerika földjére, például Kaliforniába és Peruba (De origine Gentium Americanarum dissertatio.). G. HORN pedig nem sokkal később kifejtette, hogy mindekelőtt a szkíták (és hunok, sőt kelta népek) keltek át Amerikába („De originibus Americanis...” 1652.). Márpedig a szkítákon, de főként a hun népeken akkortájt magyar törzseket is értettek, nemcsak egyes európai népeket. Így például a görögöket, pontosabban a görög nyelvet, amely erős szkíta nyelvi hatást örökölt, ahogy ezt CL. SALMASIUS részletesen megokolta (De Hellenistica commentarius... Lugduni Batavorum, 1643.).

12. Tévednénk, ha úgy vélnénk, hogy a küllhoni nyelvészet a XX. században abba hagyta volna a magyar nyelvvel összefüggő parakomparatív találgatást. A Rigvéda-kutató H. BRUNNHOFER meggyőződése az, hogy a Rigvédában szereplő *Ugana* népnévben

a magyarok ősatyjait ismerhetjük fel. Továbbá, ugyancsak a Rigvédában található *hurugyaté* állatbefogó eszköz, a lasszó neve megfelel a magyar *hurok* és a török *kuruk* szavaknak (Arische Urzeit... 1910. 61, 92; l. még 64—6).

A hettiták sem maradtak ki a magyarság bölcsőjéből. A CAMPBELL 1912-ben arról értekezik, hogy Kr. e. 717-ben I. Sargon által legyőzött hettiták a Kaukázus vidékére vonultak vissza, s a magyarok a Kaukázusban menedéket találó hettiták leszármazottai (The Hittites and their Inscriptions. London, 1912.).

OTTO SCHRADER, a már említett R. CALDWELL nyomán a dravida–finnugor nyelvrokonság lehetőségét vizsgálja (jelentősen támaszkodva a magyar nyelvre), s a rokonságot kétségtelennek tekinti (Dravidisch und Uralisch: Zeitschrift für Indologie und Iranistik. 3. Bd. Leipzig, 1925.).

Mint láttuk, J. Klaproth már a XIX. század első felében felvetette a japán–finnugor–urál-altaji nyelvrokonság gondolatát. A XX. század elején H. Winkler nagyobb filológiai apparátussal újította fel ezt az elméletet, tanúként szólítva a magyar nyelvet is (Der uraltaische Sprachstamm, das Finnische und Japanische. Berlin, 1909.). Carlo Tagliavini feltétlen híve volt a finnugor nyelvrokonságnak, mégis — e korban szinte természetes módon — helyenként hibákat is elkövet. Úgy véli például, hogy a *magyar* önelnevezés a vogul *mansi* és a török *eri* 'ember' összetétele, ami nehezen képzelhető el (La lingua Ungherese e il problema delle origini dei Magiari. Bp., 1932. 23). Így érthető, hogy Décsy Gyula a XX. század 30-as éveinek hazai finnugor kutatásait némely tekintetben elavultnak tekinti (Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden, 1965. 6). Egyébként ma már súlyos köteteket tenne ki egyedül csak a *magyar/magyar* szavak eredetével vívott hiábavaló szövegtévesztési kísérletek eddigi története határainkon innen és túl.

13. De ugorjunk időben kissé előbbre, a XX. századba, kémlelve a „modern” nyelvtudomány parakomparatív nézeteit külföldi tudósok munkái alapján. Például 1957-ben egy nyelvész kutatónő, L. Homburger feltételez egy „Sindo-Africain” nyelvrokonságot. Ide tartozónak véli az egyiptomi, dravida, a negro-afrikai és a kusita nyelveket. Sőt, szerinte az óegyiptomi-dravida nyelvet a hajdani indus-melléki Mohendzsaro kultúra hordozói beszélték (K. H. Menges, Altajisch und Dravidisch: ORBIS XIII/1. 1964: 83). Ehhez a feltevéshez kapcsolható Mengesnek az az igencsak meglepőnek tűnő elgondolása, miszerint a Hindukus (mint hegység) volt az a hely, ahol a proto-dravida nyelv érintkezett egyes urál-altaji nyelvekkel még a hódító árja népek megérkezése előtt (i. m. 99). Talán ebből következik, hogy a már többször hivatkozott R. Caldwell-lel egyetértésben Menges úgy véli, hogy a magyar *nēdj* [négy] rokonsága a dravida nyelvekkel nem vethető el, hasonlóképpen a magyar *ñar* [nyár] rokonsága sem (i. m. 83). Menges felvetését illetően (ti. a Hindukus-féle találkozóhelyről) fellelhető valami igen távoli, érdekes párhuzam a XIX. század eleji történész I. A. Fessler felfogásával, aki a magyarok észak felé hullámzó vándorlását az Indus (> Hindukus) > orosz sztyeppék kiindulópontból képzelte el (vö. Hegedűs József, I. A. Fessler és a magyar nyelv rokonsága: MNy. 1995: 156—62). Egy későbbi munkájában Menges (Altajische Studien. Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes. Wiesbaden, 1975.) ugyancsak összekuszálni látszik az eddigi megszokott magyar–finnugor szószármaztatásokat. Így — egyebek közt — úgy véli, hogy a magyar *sárga* a japán *široi* 'fehér' szóból eredeztethető. Továbbá: az óskoreai és a japán **mjalda*-ból származik az ómagyar *d'ümölč*; a magyar *gyűrű* genetikailag összefügg a dravida (tamil, kannada, konda, kota), továbbá az őstörök *jüzük* 'Ring' szavakkal; a magyar *ne*, *nem* tagadószavak ősi indogermán gyökérrel bírnak, pl. *nie-mand*; a magyar *vol*-összefügg a japán *wor-u* 'esse' szóval. A legkülönösebb az, hogy a maya *tul* 'nyúl' kap-

csolatba hozható altaji etimonnal, például a mongol *taulaj* szóval (MENGES i. m. 20, 43, 62, 89, 90). Vajon — mai tudásunk alapján — mindez nem parakomparatív szemléletnek tekinthető-e? Lehetséges, hogy MENGES, aki nem jelentéktelen alakja a XX. századi nyelvtudománynak, fantáziájának csapdájába esett?

Vessünk egy pillantást G. J. RAMSTEDT-re, a modern mongol nyelvészet megalapozójára, aki NÉMETH GYULÁRA is nagy hatást gyakorolt. RAMSTEDT „Studien in Korean Etymology” (Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki, 1949.) című munkájában érdekes koreai előzményű vagy végső gyökerű magyar szavak (is) találhatóak, mint pl. koreai *aža, aža* kb. ’nagybácsi’ > ótörök *eč* ’atya’ + *ten* ’ég’ > magyar *Isten* (i. m. 16), ám ugyanennek a szónak záró része: *ten* így is értelmezhető: kor. *thjen-li* kb. ’a szigorúan meghatározott kérdés örök princípiuma’... > csuvas *turâ* ’Isten, istenség’, vö. magyar *-ten* ’ég, menny’ > *Isten* (i. m. 282); kor. *čjelmda* ’fiatalnak lenni’... > csuvas (régii kölcsönzés) *šamrâk* (*sarmâk), vö. magyar *gyermek*; kor. *kappan* ’főrangú nemes’ > ómagyar (< avar) cím: *Koppan, Kappan* (i. m. 95); kor. *nal* ’nap, napszak, időjárás’... > török *jaz* ’tavasz’, magyar *nyár* (i. m. 159), viszont a kor. *njerim* ’nyár’ is megfelel a magyar *nyár*-nak (i. m. 164); kor. *nuŋ* ’szántáskor kiforduló gyepe’ (*joŋ*) > csuvas *šum* ’gyom’ > magy. *gyom* (i. m. 173). Egyéb érdekességek is vannak, de felesleges a további részletezés. Ehelyett pillantsunk be RAMSTEDT egy későbbi (gyakran idézett) munkájába: „Einführung in die altaische Sprachwissenschaft I. Lautlehre” (Bearbeitet und herausgeben von Pentti Aalto. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki, 1957.). Ebben a művében hitet tesz amellett, hogy a koreai az altaji nyelvekhez tartozik, és bizonyosan közös eredet fűzi a japánhoz, valamint az ajnu („aino”) nyelvhez. Ekként a jelenlegi altaji nyelvek körében a következők foglalnak helyet: a török nyelvek, a mongol, a tunguz nyelvek (ide értve a mandzsut és a koreait is). Az érdeklődő olvasó kissé meglepődik, amikor RAMSTEDT kijelenti, hogy a fenti nyelvcsoport (most már a japánt és az ajnut is beleértve) kb. négyezer évvel ezelőtt ugyanebben a csoportosításban létezett, s a távoli kelet-kínai Hingan-hegység volt az őshaza (i. m. 14—5), vagyis eszerint nem az Altaj-hegység. Csak néhány, a magyar nyelvvel összefüggő szószármaztatást átfutva, a következő elemzések kelthetik fel érdeklődésünket: a magyar nyelvi *búza* mongol eredetű (*bugudai*), s (genetikailag) összefüggésben áll az ajnu *muji* és a japán *muji* szóval (i. m. 58); a magyar *ökör* eredetileg szintén mongol (*fuGuor*), majd csuvas közvetítéssel átvettük, ám szintén van ajnu (*peko*) és japán (*beko*) kapcsolata (i. m. 54). Az *ünő* szintén mongol (*ünije*), s innen a hasonló török szó is (i. m. 157). Az *ökör* és az *ünő* szavak külön érdekessége, hogy a mongol nyelv nemzetközileg jegyzett ismerője, NICOLAS POPPE a „Grammar of Written Mongolian” című művében (Wiesbaden, 1964. Second Printing) az *ünije* (RAMSTEDTnél *ünije*) mellett a gyakrabban használt *ünē* ’tehén’ szót említi, a hivatkozott ramstedti *fuGuor* helyett pedig az *üker*-t mondja (POPPE i. m. 37, 72). POPPE különben kevés utalást tesz a magyar nyelvre. Egy másik munkájában (Introduction to Altaic Linguistics. Wiesbaden, 1965.) nem vonja kétségbe a *z/r* változásokat. Ugyanezt RAMSTEDT tárgyalt műve sem vitatja, legfeljebb azzal módosítja, hogy a türk *z* > *r* váltakozást kiterjeszti a mongol, tunguz és a koreai nyelvre (RAMSTEDT i. m. 1957. 108). Talán itt kell futólag megemlíteni azt is, hogy N. PETRIN enyhe kritika alá vonja a *z/r* hangváltásokat, legalábbis kronológiailag és főként a magyar nyelvvel összefüggésben (Philological Notes for the Early History of Hungarians and the Slavs: Eurasian Studies Yearbook 72. 2000: 49). RAMSTEDT megemlíti egy szokatlannak tűnő szóbelseji mássalhangzóváltakozást is: török *-s-* > csuvas, tunguz, koreai *-l-*. Ennek hátterében úgy véli, hogy az oszmán-török *kösek* ’fiatal állat, teveivadék’ összevethető a magyar *kölök, kölyök* szóval, ám — furcsa módon — a mongolban ugyanez már *gölige*, a kalmükben pedig *gölgn* ’fiatal, rügy, fűzfabarka’ (RAMSTEDT i. m. 1957: 108). A magyar *szám* RAMSTEDT szerint rokonilag beilleszthető a mon-

gol *sana* 'gondolkodni', a török *san* 'számolás, szám', a koreai *sān* ugyancsak mint 'számolás, szám', mi több, a görög (!) *σαμψις* kb. 'pénztáros' sorba (i. m. 12). Nehéz értelmezni az alábbi kissé követhetetlen szófejtési zsonglörködést: a koreai *njerim* 'nyár' (mint korábbi, 1949-es munkájában már említette) összefügg a magyar *nyár* szóval, ám ugyanakkor a mongol *naran* 'nap' (Sonne) és a koreai *nal* 'nap, napszak' szintén illeszkedik a magyar *nyár* szóhoz (i. m. 74—5). További magyar nyelvi hivatkozást mellőzve, lássunk egy példát csak a *kemence* előtörténetéből: koreai *kama* 'kemence', észak-koreai *kamä* (i. m. 184). A már említett 1949-es munkájában RAMSTEDT a *kemence* szótörténeti körébe vonta a japán *kama*-t és az azonos hangzású ajnu *kama*-t is 'üst, katlan' jelentéssel (i. m. 1949: 90). Egyébként BÁRCZI GÉZA a *kemence* szót határozottan szláv eredetűnek mondta (A magyar szókincs eredete. Bp., 1958. 94), míg „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” bizonytalan eredetűnek minősíti, noha szláv jövevényszónak látszik, de a török összevetés téves. Ezzel a megjegyzéssel nem kívánok vitát nyitni, mindössze RAMSTEDT szófejtéseinek helyenkénti extrém jellegére hívtam fel a figyelmet.

Mínt hogy több szó esett egyes magyar szavak koreai eredetéről, itt jegyezzük meg, hogy vannak olyan indogermanisták, akik azt próbálják bebizonyítani, hogy a koreai nyelv rokonságban áll az indogermán nyelvekkel. Ezek egyik fő szószólója ANDRE ECKHARDT (Studien zur koreanischen Sprache. Heidelberg, 1965. 205—26). Szószármaztatásait aligha érdemes felsorolni, noha parakomparatív szempontból tanulságosak. Megjegyzendő, hogy RAMSTEDT, MENGES és POPPE a koreai nyelvet az altaji nyelvek körébe sorolják, s innen adódik a kísértés, hogy bizonyos mértékig a magyar nyelv is részesedjen e nagyon távoli és (jelen tudásunk szerint) valószerűtlen rokonságból.

14. Visszakanyarodva a finnugor nyelvészethez, a XX. század második felében éppen egyes finnségi körökben különös teóriák láttak napvilágot. Az emigráns észt író, E. SAKS kifejtette, hogy Európa őslakói eredetileg a finnugorok voltak, s csak jóval később érkeztek az indogermán hódítók, akik lassan, fokozatosan Európa északi periferéiára szorították a finnségi népeket (Esto-Europa. A Treatise on the Finno-Ugric Primary Civilization. Montreal, 1966.). A XX. század második felében már hazánkban is jelentkezik ez az elmélet (BELITZKY JÁNOS) azzal a „pontosítással”, hogy a finnugorok Észak-Afrikából vonultak Európába (RÉDEI i. m. 52).

A finnek mint Európa őslakosai kapcsán a XX. század végén még eretnekebb nézetek is napvilágot láttak. Vezető teoretikusuk a nemzetközileg is elismert fonetikus, KALEVI WIIK (követői között van AGO KÜNNAP, KYÖSTI JULKU, SEPPÖ SUHONEN). Alapvető téziszük az, hogy a finnek jelenlegi lakhelyükre nem Ázsiából vándoroltak, hanem mindig is ott éltek. Nézeteik meglehetősen népszerűek Finnországban. WIIK azt hangoztatja, hogy a germán nyelvekben (elsősorban a svédben) ősi finnugor sajátosságú vonások tűnnek elő. KYÖSTI JULKU pedig meglehetősen fantasztikus elméletében arra a következtetésre jut (M. NISKANEN antropológusra támaszkodva), hogy a cromagnoni ember egyenes folytatását a finnségiek és a baszkok képviselik. Ezt még nyelvi példákkal is megkísérli alátámasztani. RÉDEI KÁROLY az előbbi állítást részletesen elemezve bírálja, sőt megállapítja, hogy a (jelenlegi) magyar sumeristák és K. WIIK, valamint követői elméletileg igen közel kerültek egymáshoz (RÉDEI i. m. 119—21). Mindennek feltehetően az a régi meggyőződés az alapja, hogy a finnek és a lappok a Skandináv félsziget őslakói. Ezt már LEIBNIZ is említette 1702-ben Hiob Ludolfhoz írt levelében, kifejtve, hogy történelmileg a germán törzsek csak jóval később húzódtak fel északra mint hódítók (J. T. WATERMAN i. m. 56). Ismert, hogy a középkorban a Skandináv-félsziget északi felét még a finnek és lappok uralták. Sőt, DÉCSY GYULA a következőket írja: „Moglehet, hogy a finnek Finnországban a skandináv-germánok nagy csoportjait asszimilálták a történelem előtti időkben

[a Kr. u. VII. századig]”. (The Linguistic Identity of Europe. Part II. Eurolingua, Bloomington, 2000. 288).

A XX. század végén is vannak „nyelvészek”, akik kétségbe vonják a finnugor nyelv-rokonságot. Például 1996-ban jelent meg J. XUEYUAN ZHU a „The Far East Ancestors of the Magyars” című különös tanulmánya (Eurasian Nomadic Studies. I. Pacific Enterprise Press, Denver, 1—34). A szerző nem tartja elfogadhatónak a magyar nyelv finnugor származását, s kétségbe vonja a magyarság uráli bölcsőjét. Szerinte a *magyar* népnév a *mogher*-ből (sőt a *merjie*- vagy *mo-jie*-ből) származott, olyan nevekből, amelyek Juchenből a Sui és Tang dinasztiák idejében keletkeztek. Véleménye szerint az ősmagyarok főként a *mogher* és a proto-mongol hibrid nyelvet beszélték; a mandzsuriak *mogher* volt a legbefolyásosabb tagja a magyarok távolkeleti őseinek, s ilyenformán a magyar nyelv végső soron a mandzsú-tunguz nyelvág tagja. Természetesen — folytatja a szerző — a magyar nyelv török, kínai és koreai szavakat is megőrzött szókincsében. Csak egy-két szószármaztatási példa: a mandzsú-mongol szókezdő *n*- a magyarban *t*-vé változik vagy fordítva: a *t n*-né válik. Például a mongol *tuulai* ’nyúl’ > magyar *nyúl* (i. m. 6). (Mint emlékszünk, K. H. MENGES [1975] a mongol *taulai*-t [nem *tuulai*-t] a maya *tul* ’nyúl’ szóval hozza összefüggésbe.) Továbbá: a kínai *bo-lu* egy magyar *boro* gyökszóvá vált, majd egy tunguz eredetű *-s* szuffixummal *boros*-sá alakult; ez olyan személyt jelöl, aki a *Boro* törzsből származik (i. m. 14). Mindez az első pillantásra akár „komoly” szófejtésnek is tűnhet, ám később egy sereg egyéb szófejtése (bármennyire is járatos a szerző a kínai és egyéb távolkeleti nyelvekben) igencsak képtelenségnek mutatkozik. Így például a magyar *kocsi* szerinte a mongol platón található török nyelvi *hoca* szóból származik (i. m. 15.); a magyar *gyöngy* < kínai *zhen-zhu*; a mandzsú *kuri* > mongol *nohoi* > magyar *kutya*; khitan (tkp. a kínaiak egy része) *jalu* > mong. *zhurzhih* > magyar *jolet* [jólét] (i. m. 31); a mongol *neg* > magyar *egy* (i. m. 32) stb., és még tovább sorolhatnánk az egyre fantasztikusabb szószármaztatásokat. Ami azonban egyebek közt végképp hihetetlen, az az, hogy a mogherekre és a társult törzsekre (tehát a magyarok őseire) Koreában (!) egy kínai hadvezér döntő vereséget mért úgy Kr. u. 668-ban (!), minekutána a magyarok ősei elhagyták „szülőföldjüket”, s nyugat felé haladva kétszáz év múlva elérték a Kárpát-medencét (i. m. 25). Ez J. Xueyuan Zhu dióhéjba sűrített nézete, vagyis egy példa a külföldön fel-fellobbanó mongol, kínai, mandzsú (és tunguz), koreai, török nyelveknek a magyar nyelvvel való rokonítására. Mindez ugyan aligha rendíti meg a jelenkori finnugor nyelvészet alapjait, de érzékelhető, hogy a régi időkből (XVI—XVII. század), főként azonban a XIX. századból napjainkig is beáramló (s ennek nyomán belülről is erősen táplált) hamis (parakomparatív) irányzatok még ma is élnek. Ha meggondoljuk, hogy éppen egyes finn nyelv kutatók milyen dimenziójú nézeteket képviselnek (vö. RÉDEI idézett munkáját), akkor mondhatjuk-e nyugodtan, hogy nincs aggodalomra okunk („A kutya ugat, a karaván halad”)? Talán igen, ha elszigetelten csupán J. Xueyuan Zhu kissé „substandard” nézeteit értékeljük.

15. Ha azonban a jelenlegi hazai helyzetet vizsgáljuk, a veszély — nézetem szerint — sokkal komolyabb. Napjainkban több olyan orgánusot találunk, melyekben ma már nem is a sumér–magyar nyelv-rokonságról, hanem egyenesen nyelvazonosságról olvashat a laikus magyar érdeklődő. Egyes könyvesboltokban minden olyan könyv megtalálható, amely erősíti, terjeszti és gerjeszti a parakomparatív nézeteket, ezért is szükséges a magyar nyelvészet kiforrott, tudományos eredményeinek szélesebb körű és változatosabb közkinccsé tétele. Befejezésül hangsúlyozni kell, hogy a fentiekben vázlatosan ismertetett parakomparatív nyelvi nézetek és tendenciák elleni küzdelem porondja nem

elsősorban a nyelvészet, hanem a magyar östörténet. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nyelvi-nyelvészeti alap vizsgálata, kritikája értelmét vesztené.

HEGEDŰS JÓZSEF

On paracomparative word and language derivation

The term ‘paracomparative’ refers to a most general concept of what is not correct or not generally accepted by present-day Finno-Ugrian comparative linguistics. Paracomparative views in language comparisons lasted until around the slow and gradual formation of an etymological “norm”; say, roughly to the end of the 18th century; but even after that, paracomparative analysis did not give up being exercised though it got somewhat modified. To be sure, linguistic historiographers cannot agree on when exactly the real scientific phase of the foundation of the norm set in.

Owing to the very unfortunate circumstances of Hungarian history from the 16th century on, comparative linguistics in this country was lagging behind Western developments. As a consequence, Hungarian comparative ideas were influenced overwhelmingly by Western scholars, especially during the 19th century. It is surprising but true that more than 200 languages were — directly or indirectly — compared to Hungarian, ranging from Hebrew, Sumerian, Tupi, etc., to Japanese, Basque, etc., so Hungarian appears to be one of the most widely used languages in comparisons.

The focal point is the deep-going contrast between inflectional (Indo-European) and agglutinative languages (as Hungarian is). The core of the problem in the field of agglutination was that it presented itself as a homogeneous linguistic feature and the large majority of linguists failed to reveal its multicoloured individual aspects. The first linguist in Europe to recognise — totally unnoticed, though — the agglutinative (“postpositional”) character of Hungarian happened to be a Hungarian grammarian, János Sylvester, in 1539.

Paracomparativism still lives on, backed mainly by old theories of some Western linguists in the 19th and partly the 20th centuries. The hidden background of the views of some present-day Hungarian paracomparativists is actually not real linguistic proofs but mere day-dreaming about the ancient history of our homeland and forefathers.

JÓZSEF HEGEDŰS